

Artistiň ince senedi

Category: Kitapcy, Psihologiya, Sözler, Teatr we kino sungaty
написано kitapcy | 22 января, 2025

Artistiň ince senedi ARTISTIŇ INCE SENEDI

Biz özümüziziň şu makalamyzda türkmen teatrlarynda aktýorçylyk sungatynyň realistik tebigaty, häzirki döwürde onuň käbir ýagdaylary hem-de şol sungatyň örän ince hem näzik sungatdygy – artistiň döredijiligininiň gaty jogapkärli işdigi barasynda käbir pikirleri orta atmakçy.

Türkmen teatry özüniň ösüp başlan günlerinden tä häzirki döwre çenli esasan aktýorlar teatrt hasaplanýandyyy hemmämize mälimdir. Çünkü aktýorlyk sungaty onuň iň güýçli tarapydyr. Onuň iň oňat spektakllary hut Aman Gulmämmedow, Alty Garlyýew, Ata Durdyýew, Bazar Amanow, Sona Myradowa, Muhammet Çerkezow, Gylyç Berdiýew, Täçbibi Gafurowa, Suraý Myradowa, Kakabaý Durdyýew, Sabyr Ataýewa, Nurjemal Söýünowa we beýleki ençeme aktýorlaryň döreden ajaýyp sahna obrazlary arkaly taryha girdiler. Bu aktýorlaryň türkmen sahnasynda janlandyran iň oňat obrazlary özüniň ideýa-mazmun jähtden çuňlugy hem-de formasynyň aýdyňlygy bilen tapawutlanýarlar. Olaryň giň diapazonly ses öwüşgini, plastikasynyň çeýe gelşikliliği hem-de emosional täsirliliği häzir hem göz öňüne gelip, gulakda ýaňlanyp dur. Ol obrazlar hakykatdan hem ideýa-filosofik taýdan umumylaşdyrylan aýdyň tiplerdi. Olaryň estetiki täsirliliği hem hut sondady. Beýle üstünlikler, elbetde, öz-özünden bolmaýar. Ol diňe rollaryň aktýorlara dogry paýlanmagynyň, obrazyň üstünde çynlakaý işlenilmegini, sahnada psihologik jähtden çuň hem-de hakykatdan hem göze doly tipik häsiýetiň janlandyrılmagynyň netijesidir. Emma gynansak-sa, soňky ýyllarda aktýorçylyk sungatyna, artistiň döredijiligine şol çynlakaý hem jogapkärli garaýyslar birhili gowşap barýan ýaly. Şonuň köp zähmet talap edýän ince işdigi, halkda güzel duýgular oýaryp, belent ideallary terbiýelemek ýaly möhüm wezipedigi hemise üns merkezinde saklanman, kähalatlarda sowuk-salalyga ýol berilýän wagtlary-da bolaýýar.

Biz roly aktýorlara dogry paýlamagyň örän jogapkärli meseledigini ýatlap geçdik. Bu tötänden däl. Çünkü her bir aktýoryň özüne aýratyn laýyk gelýän, onuň üstünlikli ýerine ýetirip biläýjek rollarynyň bolýandygy jedelsizdir. Bu meseläni belli bir amplua kesgitliliği bilen garyşdymak hem bolmaz. Muňa mysal edip, akademiki drama teatrynyň durmuşynda bolan bir ýagdaýy ýatlasym gelýär.

«Aýgytly ädim» spektaklynda Aman Gulmämmedow bolşewkik komandır Çernyşowyň rolunuň ýerine ýetirýärdi. Onuň bu obrazy när derejede çuňňur hem-de täsirli, hakyky realistik äheňde döredendigi hemmelere mälim bolsa gerek. Ol obrazy göreňde görün dokunýardy. Ynha, günlerde bir gün Aman Gulmämmedow näsaglaýar-da, Çernyşowyň rolunda başga bir artist çykyş edýär. Daşyndan göräýmäge ol aktýoryň ini-boýy Aman aganyňkydan pes däl. Emma obraz döredilişini göreniňde welin, olaryň arasy ýer bilen gök ýalydy. Lapyň keç edýärdi. Öñki döredilen sahna obrazy özüniň bütin estetiki gözelligini ýitirdi, onuň agramy gaçdy, täsirliliği mese-mälim peseldi. Şonuň bilen birlikde, elbetde, bütin spektaklyň hem ideýa-çepercilik derejesine zeper ýetirildi.

Biz bu mysaly ýatlamak bilen, ikinji çykyş eden artisti tankylamakçy bolman, eýsem şunuň ýaly ýagdaýlaryň teatrlarda az bolmaýandygyny nygtasymyz gelýär. Munuň ýaly ýagdaýlar esasan hem köne spektakl täzeden dikeldilende, aýratyn hem teatryň döredijilik kollektivi tomus gastrollaryna taýýarlanýan döwürlerinde ýuze çykýar. Şol döwürde iş bir aşamyň dowamında birnäçe ýerde spektakl görkezip bolar ýaly edip guralmak bilen, rollar gabat gelen boşlaw aktýorlara tabşyrylýar-da, howul-hara taýýarlanylan spektakllar tomaşaçylara hödürlenilýär. Netijede spektakl belli bir derejede özüniň ideýa-çepercilik hilini ýitirýär. Režissýorlaryň aýlap-ýyllap çeken zähmeti bilen döredilen obrazlary bozulýar, degerli detallar ýitýär, tüýs jüpüne düşen ince tilsimler sapagyndan tänýär-de, spektaklyň hünji deýin ýerbe-ýer goýup düzülen obrazlaýyn bütewiligi dyr-pytrak bolaýýar. Onsoň, ol spektakl tomaşaça bermeli estetik lezzetini doly derejesinde berip bilmeyär, sahna obrazlary

bolsa belent ideallary teswirlemekde ejiz gelýärler. Bizi tolgundyrýan zat esasan hem bu ýagdaýlaryň ýöne bir wagtlaýyn hadysa bolup galaýman, eýsem artistlerde aktýorlyk sungatyna nädogry garaýylary döredýänligindedir, olaryň öz senedine kembaha garap, düýbünden ters düşunjelere uýýandyklaryndadır. Käbir aktýorlar sahnada obraz döretmek kyn zat hem däl, sözleriňi ýatdan bilip, hereketleriňi durmuşdaky bolşuňa meñzedibräk alyp baryp bilseň bolýar diýen pikirleri aç-açan aýdýarlar. Şu pikiri, gynansak-da, hatda özuniň bütin ömrüni türkmen teatryna bagyşlan tejribeli artistlerimizden hem eşidýänligimiz has-da gynançlydyr. Beýle pikir diňe artistiň sungata bolan düşünjesiniň ýöntemliginden, sungatyň filosofiki çuňlugyna düşünmeyänliginden, onuň gadymy grek filosofy Aristoteliň aýdyşy ýaly, adamyň ahlak çeşmesini arassalaýy ähmiyetine göz ýetirip bilmeýänliginden gelip çykýar.

Teatr durmuşynda şeýle bir gürrüne ýygy-ýygydan gabat gelmek bolýar. Repetisiýa döwründe režissýor sahna obrazynyň umumy filosofiki äheňini güýçlendirmek maksady bilen personažyň gylyk-häsiýetini tipleşdirmek hem-de onuň täsirliliginı ýitileşdirmek üçin artistden döredýän sahna obrazynyň emosional hem daşky forma jähtden aýdyň bolmagyny talap edende, käbir artist özüni realistik sungatyň tarapdary saýyp, nägilelik bilen režissýora ýüzlenip: «Durmuşda beýle bolmaýar ahbetin» diýip, režissýor bilen ýerliksiz jedele girişýär. Ol artist durmuş hakykaty bilen sungat hakykatynyň tapawudyna, sungatyň diňe bir durmuşyň fotografik kopiýasy däldigine, sungatyň şahyrana tebigatyna, onuň durmuşa, adamyň psihologiyasyna has içgin aralaşyp, jemgyýetçilik hadysalaryň iň içki kada-kanunlaryny açmaklygy gönükdirilendigine düşünmeyär.

Realizm metodynyň iň esasy artykmaçlyklarynyň biri-de, onuň durmuşy teswirleýiň prinsipidir. Durmuş gözelligini teswirlemek bolsa esasan položitel gahrymanlaryň üsti bilen, estetiki idealy belende göstermek hem-de olaryň özüne çekiji täsirini hemme taraplaýyn artdyrmak üsti bilen amala aşyrylýar. Soňa görä-de, položitel gahrymanlaryň durmuşy

ynandyryjylygyny ýitirmezden olaryň özüne çekiji estetiki lezzetini hemme taraplaýyn baýlaşdyrmak zerur. Bu meselede bolsa gahrymanyň içki dünýäsi, ahlak päkligi hem-de ruhy baýlygy bilen birlikde, onuň daşky görnüşi, geýim-gejimi, her bir hereketi hem örän ähmiyetlidir. Ol hemme taraplaýyn biziň estetik idealymyza ýakyn bolmalydyr. Emma, gynansak-da, biziň teatrlarymyz kähalatlarda şu meselä ýeterlik üns bermeýärler. Sahnada çykyş edýän aktýorlaryň egninde kirden reñki üýtgan, sallam-sajak, ýirik-ýyrtyk, sandykda baslygyp, ýygyrt-ýygyrt bolan geýimlere, gapjyk ýaly ýepbeşip, öz formasyny ýitiren telpeklere, ýöne bir elujundan ýüp bilen eñege daňlyp, aktýoryň öz ýüzüne gelişmeýän sakgal-murtlara gözüň düşende spektakldan estetiki lezzet almak örän çetin bolýar. Şonuň ýaly ýagdaýlara aýratyn hem opera-balet teatrynyň sahnasynda köp gabat gelmek bolýar. Köpcülik sahnalarynda işiň şu tarapynda ýeterlik üns berilmeýär. Bu meselä ýüzley garalýar. Kähalatlarda bolsa şu ýagdaýy eseriň sosial mazmuny bilen aklamaklyga-da synanyşylýar. Olar garyplar. Şoňa görä-de olara nähili eşik geýdireňde-de tapawudy ýok diýip, düşündirjek bolýarlar. Emma sungata beýle garaýyış düýbünden nädogrudyr. Garybyň eşigi sahnada ýonekeý matadan tikiken bolup biler, ýamaly bolup biler. Emma ol kırkı ýa-da ýygyrt-ýygyrt bolmaly däldir. Ol öz estetiki gözelligini ýitirmeli däldir. Eger-de položitel gahrymanyň obrazynda şunuň ýaly ýagdaýa ýol berilse welin, munuň özi has gyançly bolýar. Şeýle bolanda sungat öz ideýa-estetik wezipesini berjaý edip bilmeýär, belent ideallary teswirlemekden ejiz gelýär. Munuň özi teatryň sahna medeniýetini ep-esli derejede peseldýär. Bu meseleler sungatda ownuk, geldi-geçer bir zatlar däl-de, eýsem düýpli meselelerdir.

Bu ýagdaý kähalatlarda otrisatel obrazlarda-da ýuze çykýar. Artist öz personažynyň otrisatel häsiýetini ýuze çykarjak bolup, ony bolşundan hem beter wejera edip görkezmeklige çalyşýar. Onuň geýim-gejimine-de üns bermeýär, hereketlerini-de gereginden artyk gödek edip görkezýär, tomaşaçylary güldürjek bolup obrazda derek goýmaýar. Emma sungatda her bir obrazyň çägi bolmalydyr, onuň ölçeg derejesi saklanylmalýdyr.

Umuman aktýorlyk sungaty barada gürrüň edilende, onuň inçeden çylşyrymlylygy hem-de hakyky zehin alap edýän kynlygy barada söz açylanda, ýene-de köp zatlary agzamak mümkün. Artistiň sahna-tehnikasy barada, plastiki çeýeligi, giň diapazonly sesi, sahna dili we ýene-de köp meseleleri gozgamak bolardy. Bularyň hemmesine-de artist hemiše türgenleşen bolmalydyr. Aktýor her bir täze sahna obrazyny döredende şol serişdelerden ýerlikli peýdalananmagy başarmalydyr. Artistiň sarpasy şoňa baglydyr.

Artistiň senedi ince senetdir. Şoňa görä-de, ol ony hemiše taplap durmalydyr. Çünkü türkmen teatrynyň geljegi hem belli bir derejede şoňa baglydyr. Bu barada ýurdumyzyň teatrlarynyň döredijilik kollektiwleriniň çynlakaý oýlanmaklary, gerek bolan çäreleri görmekleri hem-de hemiše bu meseläni özleriniň üns merkezinde saklamaklary zerur. Aýratyn hem ýaş aktýorlar bilen geçirilýän işlere üns bermek gerek. Sebäbi olat biziň milli teatrymyzuň geljegidir, ertirki günüdür.

Jumadurdy SARYÝEW.

edebiyatwesungat_81 Teatr we kino sungaty